

“NGƯỜI MÌ VĨ ĐẠI NHẤT”

Ngày 17 tháng Mười năm 1901

Trên toa tàu lắc lư của đoàn tàu đang lăn bánh đưa ông đến Tuskegee, mặc cho xóc nảy, cái nóng và bầu không khí hỗn tạp, Booker T. Washington, miệng ngậm cây bút chì, đang tập trung viết bài phát biểu. Túi nhỏ ôm chặt vào bụng, khuỷu tay người bên cạnh chốc chốc lại huých vào mạng sườn, ông vật lộn để tay này giữ sổ, tay kia viết. Người da đen đi lại như vậy đấy, trong những toa xe cộp mác “Jim Crow”, thường vừa đông vừa chật, bố trí sơ sài. Chẳng đủ chỗ ngồi, ai nấy phải bầu vùi vào nhau cho khỏi ngã.

Trong toa của Booker, khởi hành từ thành phố Washington, hành khách phải chen chúc, bất tiện đã thành chuyện cơm bữa. Khói thuốc tụ lại thành đám mây xám lơ lửng trên đầu người, ám mùi vào từng sợi vải quần áo, khiến hành khách yếu đường hô hấp ho khù khụ. Có rất ít chỗ ngồi, đều đã bị tranh giành từ lúc khởi hành. Booker T. Washington đứng suốt quãng đầu

chuyến đi, sau khi nhường ghế cho một thai phụ. Khi cô xuống tàu, phải chắc không còn ai già cả ốm yếu cần nhường chỗ, ông mới ngồi xuống.

Booker đứng được rất lâu. Đứng mà không cần ăn, uống hay ngủ nghỉ. Ông có thể làm việc không biết mệt, cũng chẳng cần nghỉ ngơi. Nhưng thảng hoặc, không chút dấu hiệu báo trước, thì cơn run rẩy ở chân, cơn đau đầu, chóng mặt buộc ông phải nghỉ ngơi chớp nhoáng. Vợ và bác sĩ không ngừng khuyên nhủ ông. Đang ở độ tuổi bốn mươi, nhưng ông đã bôn ba lận lội, mòn mỏi vì thử thách, ông phải nghỉ ngơi dưỡng sức. Đôi khi, ông cũng có quyền được ngồi.

Dù đã quen làm việc trên ô tô, tàu hỏa hoặc thuyền, ngày hôm ấy, ông không tài nào tập trung được. Ông nguệch ngoạc một từ, rồi lại gạch đi. Ông thả hồn mình lang thang về phía cảnh vật đang vùn vụt trôi qua, thung lũng rậm rạp, bãi chăn thả và cánh đồng bông... - miệng thoáng nét cười mơ hồ, trở lại với những dòng nguệch ngoạc trong sổ, rồi rời mắt khỏi chúng, lại phóng tầm nhìn ra xa xăm.

Chỉ là lần này, ông phân tâm chẳng phải vì những lo toan về ngôi trường, mà là niềm hân hoan bất ngờ đang lớn dần và lan tỏa. Nhớ lại những chuyện mới hôm qua, ông vẫn chưa thôi rạo rục: Booker T. Washington ăn tối ở Nhà Trắng với Tổng thống Hoa Kỳ, Theodore Roosevelt và gia đình ông.

Khói trong khoang dày lên, ông bắt đầu ho. Một người da trắng vừa nhập hội hút thuốc, gán ô cửa sổ mà không ai định mở. Thực ra, đám da trắng thích hút thuốc trong các toa Jim Crow hơn là khoang của họ, để tránh quấy rầy người ngồi cạnh. Ông ta châm điếu thứ năm. Cũng không dừng lại, châm điếu mới ngay khi điếu cũ vừa tắt. Những cuộn khói nhả ra đặc quánh quanh Booker, bao vây ông như lớp sương mù dày.

- Thưa ông, làm ơn, - Booker lên tiếng, - ông vui lòng mở cửa sổ ra được không?

Không rõ giọng nói phát ra từ đâu, người đàn ông hỏi lại để nhận diện. Ông ta ngờ rằng người vừa lớn tiếng với mình là một tay da đen muốn gây sự. Ông ta cau có với Booker, nhưng khi thấy rằng mọi người đều đã dập thuốc và ngay lúc này, mình là người duy nhất khiến bầu không khí ngột ngạt, ông ta hạ kính xuống vài phân, vẻ miễn cưỡng không buồn che giấu.

Có lẽ ông ta đến đây không chỉ để hút thuốc, mà còn để tìm kiếm giữa những người da đen này cái ảo vọng rằng mình không phải kẻ đứng chót bầy người. Trong lúc rít hết điếu, ông ta thích thú được làm người giàu giữa đám người nghèo, hơn là làm người nghèo giữa những người giàu. Quần yếm cáu bẩn, mũ rơm thủng lỗ chỗ và đôi giày lem nhem bùn đất mách rõ địa vị xã hội của gã đàn ông. Răng đã rụng vài chiếc, rượu chè hẳn sâu dấu vết khiến tướng tá ông ta già sạm.

Tay đặt trên mũ, ông ta giấu cợt làm điệu bộ cúi chào Booker để ra vẻ rằng mình sẵn lòng đáp ứng. Booker gật đầu, rồi lại tập trung vào những trang ghi chép. Nhưng gã đàn ông không rời mắt. Hành khách xung quanh cảm nhận thấy nguy cơ xô xát. Bởi thỉnh thoảng, lũ nát rượu da trắng cũng đến khoang Jim Crow quậy phá, để trút bực tức sau ngày mệt nhọc, rồi la lối rằng bọn da đen gây chuyện.

Booker ngẩng đầu, nhìn ông ta có ý hỏi, không chút hung hăng, hay thách thức nào. Vẻ vô tư, thân thiện cũng như ánh mắt thẳng thắn của ông là vũ khí bí mật xoa dịu những tình huống thế này. Nhưng gã đàn ông không đến để đánh nhau. Ông ta đến để hút thuốc, thế thôi. Lòng mày nhíu lại, quai hàm bạnh ra, ông ta cũng dò xét gương mặt Booker, có cảm giác như mình có biết ông. Mắt nheo lại như khe nhét đồng xu trên ống tiết kiệm, ngón cái và ngón trỏ bẹo cằm, ông ta mãi mê trong bài kiểm tra trí nhớ khó nhằn.

- Quý tha ma bắt, chính là ông! - Rốt cuộc ông ta thốt lên. - Là ông, phù thủy Tuskegee! Ông là Booker T. Washington, cái người mà hay có hình đăng báo đó hả? Cái người tự tay dựng nên cả một ngôi trường phải hông? Cái người muốn hàn gắn dân miền Nam phải hông? Cái người dạy làm nghề có ích cho dân mọi đen quanh đây, phải hông?

- Là tôi, - Booker xác nhận.

Câu trả lời thu hút chú ý của tất cả hành khách. Người dùng đọc báo, vài người đứng dậy, những người khác bỏ dở chuyện trò, một phụ nữ cố dỗ đứa con sơ sinh nín khóc. Những lời xì xào ngưỡng mộ lan khắp toa tàu.

- Thưa ngài Washington, - người đàn ông da trắng mở lời, vừa lúng túng đưa tay lên làm bộ nhắc mũ, vừa cười toe toét lộ hàm răng nham nhở. - Tôi thì xưa giờ đâu có thói quen gọi mấy người mọi đen là “ngài” gì cho cam... nhưng ông á, tôi nói thiệt, tôi kính nể ông hết chỗ nói. Ông đúng là... một người Mĩ vĩ đại!

- Cảm ơn ông, - Booker trả lời nhã nhặn.

- Phải rồi, phải rồi, phải rồi, một người Mĩ vĩ đại! Mà có khi... có khi ông còn là người Mĩ vĩ đại nhất xứ này, với những gì ông làm cho thiên hạ đó chứ! Ờ, có khi ông đúng là vĩ đại nhất trong đám người Mĩ luôn, lời danh dự của một người miền Nam đó nha!

- Ông quá lời rồi, - Booker mỉm cười nói. - Người Mĩ vĩ đại nhất hiển nhiên là Tổng thống Hợp chúng quốc rồi. Ông không nghĩ vậy sao?

Người đàn ông mặc chiếc quần yếm cáu bản bắt đầu cười, vai rung từng hồi dữ dội, rồi điệu cười dần trở thành tràng ho rin rít và nặng trĩu, như tiếng đầu máy xe lửa chuẩn bị lăn bánh. Ông ta vội vàng đấm ngực, rồi dang hăng cổ họng.

- Cái đó thì, thưa ngài Washington, không có đâu nha! - Ông ta phản đối. - Tổng thống Roosevelt mà cũng gọi là người Mĩ vĩ đại? Có tin đồn đó nghe, mới hôm qua thôi, ông ngồi ăn tối với mọi đen đó! Biết đâu mai trên báo người ta nói rõ là ai. Ông nghe nổi chuyện như vậy không? Ông cũng là người da đen, tui biết chứ, nhưng ông cũng hiểu là như vậy không có được mà, chuyện Tổng thống mời thẳng mọi tới nhà mình ấy! Không, không, không, lần này là ông quá trốn thiệt rồi!

Booker chẳng buồn tiết lộ rằng mình chính là thẳng mọi được nhắc đến. Ông thấy lí lẽ này thật nực cười, chẳng thà tận hưởng chút khôi hài từ nó còn hơn. “*Quả là một đất nước lạ lùng,*” ông tự nhủ.

- Đúng thế, đây chuyện như vậy mà. - Ông nhường gã da trắng, cố nín cười.

Người đối diện hào hứng đồng tình. Chỉ chút nữa là ông ta nhảy vào cuộc tranh cãi liên tu bất tận, bệch bạch quan điểm và mổ xẻ nền chính trị Hoa Kỳ. Nhưng Booker, chỉ mong thoát được bài diễn văn lan man, ngớ ngẩn đã nghe đi nghe lại cả trăm lần, liền sớm chấm dứt cuộc hội thoại ngay đó.

Ông đóng sổ lại. Hôm nay cố vậy được rồi, thêm nữa cũng chẳng ích gì. Ông gật nhẹ đầu với người đàn ông da trắng, để ông ta hiểu rằng ông cần nghỉ ngơi. Ông cởi áo khoác, cuộn tròn, kê vào khoảng trống sau cổ. Ông nhắm mắt, cố lờ đi những chuyện đi đường phiền toái. Phạt ý,

người đàn ông lâu lâu rời quay về bên ô cửa. Gương mặt ông ta trở lại vẻ đờ đẫn và tức tối, dưới những nếp nhăn và chai sạn, lại châm điếu thuốc nữa. Lần này, cẩn thận nhà khói qua khoảng cửa sổ hé mở.

Booker không còn để tâm đến ông ta nữa. Trong đầu mình, ông sống lại buổi tối hôm qua ở Nhà Trắng. Một người như ông, lẽ ra phải còng lưng suốt đời dưới hầm mỏ hay trên đồng bông trắng xóa. Ông đã phải nhẫn nại biết bao. Nghị lực và tài năng biết bao. Và còn nữa - ngọn lửa nhỏ cháy trong ông từ khi chào đời, bắt chắp mọi khổ đau và chướng ngại: Niềm Tin.

NHÀ TRẮNG, WASHINGTON

Ngày hôm trước, 16 tháng Mười năm 1901

Booker T. Washington sắp sửa ngồi ăn tối cùng bàn với Tổng thống Hợp chúng quốc Hoa Kỳ.

Ông bước từng bước nghiêm trang, như thể đang bước vào chốn linh thiêng.

Tổng thống Theodore Roosevelt, đã được báo trước về chuyến thăm của ông, sớm có mặt ở ngưỡng cửa. Được các trợ lý hộ tống, Tổng thống nồng nhiệt đón ông, hai tay đưa ra, sẵn sàng nắm lấy tay ông, rồi mời ông đi theo vào sảnh lớn.

Hai người đàn ông vóc dáng vạm vỡ, tương đương nhau. Nhìn bóng lưng vững chãi, bờ vai rộng và dáng đi của họ, người ta có thể đoán được rằng họ cùng tính cách - kiên định và không khoan nhượng. Có lẽ chính vì thế mà họ quý mến nhau.

Cánh cửa gỗ nặng nề đóng lại sau lưng hai người, giải thoát tình bạn bí mật của họ khỏi sự tò mò của cả

quốc gia. Họ tiến bước chậm rãi. Tổng thống không hề vội vàng. Về phần Booker T. Washington, ông cũng rất thông thả.

Vị khách tranh thủ ngắm nhìn những tấm kính màu Tiffany, kéo dài từ sàn nhà lên tận trần, trải rộng giữa các cột đá kiểu Ionic - kiệt tác làm từ những mảnh thủy tinh và chì đan xen lấp lánh. Ánh sáng điện chiếu qua lớp kính, tạo ra những gam màu rực rỡ, khiến cả căn phòng tràn ngập không khí lễ hội. Từ trung tâm bông hồng trang trí trên trần nhà, chiếc đèn chùm khổng lồ buông xuống, lung linh hàng chục quả cầu, mỗi quả đều thấp sáng bằng bóng đèn điện - và tất cả ánh sáng ấy phản chiếu lung linh trên nền đá cẩm thạch nhiều màu.

Tổng thống đứng cạnh Booker, nhìn theo ánh mắt ông. Chính ông cũng vô cùng thán phục tầm vóc công trình kiến trúc quanh mình, dấu đôi mắt đã nhìn quen. Rồi ông dẫn Booker lên lầu, vào căn phòng cổ dành cho những bữa ăn gia đình. Edith, Đệ nhất phu nhân, ba con chung của họ cùng cô con gái lớn từ cuộc hôn nhân đầu tiên của Tổng thống, đang có mặt. Booker gật đầu, mỉm cười lịch thiệp mỗi khi nghe giới thiệu một cái tên, nhưng thật ra ông đã cẩn thận tìm hiểu trước, và biết rõ danh tính cũng như độ tuổi từng thành viên trong gia đình Tổng thống. Ông bị cuốn hút bởi không khí thân mật của tổ ấm này. Trước đó, ông nghĩ mình chỉ được mời đến một bữa ăn công việc nhanh gọn, như vài lần trước, để bàn về

chính sách giáo dục dành cho các cựu nô lệ. Nhưng lần này, Roosevelt mời ông tới ăn tối cùng gia đình mình, cử chỉ thể hiện rõ mong muốn thắt chặt hơn nữa mối quan hệ hợp tác giữa hai người. Tầm ảnh hưởng của Booker với cộng đồng người da đen là sức mạnh mà không chính trị gia nào có thể làm ngơ.

Tấm thảm có phần xưa cũ, hai tủ bày bát đĩa lớn bằng gỗ chạm khắc gợi nhắc bầu không khí nhẹ nhàng của căn nhà đồng quê. Đồ trang trí chỉ có vài chiếc bình và một mô hình tàu thủy. Những tô xúp và đĩa sứ vẽ tay tô điểm bằng họa tiết mang phong vị đồng quê: vịt trời, gà gô, hồ nước giữa núi non.

Khi Đệ nhất phu nhân và lũ trẻ đã ngồi, Booker ngồi vào chỗ mình bên bàn tròn. Đó là khoảnh khắc ai nấy đều ngại ngùng, nhưng sự tinh tế đã thắng thế. Nét mặt dần thư giãn, nụ cười cũng rộng mở hơn. Gia đình Roosevelt quả thật lịch lãm với khách. Và dù có thể cảm thấy tình huống này chưa thật tự nhiên, họ vẫn cố không để lộ ra mặt. Về phần Booker, người am hiểu các quy tắc ứng xử thượng lưu chẳng kém gì quý tộc Anh, ông chăm chú dẫn dắt cuộc trò chuyện suốt buổi tối, không chút gián đoạn, ngay khi nó được bắt đầu.

Booker cảm thấy gần như ở nhà. “*Giá mà mẹ thấy mình lúc này,*” ông liên tục thăm nhủ, khe khẽ gật đầu về phía bầu trời, không để ai nhận ra.